

Еуропа мемлекеттері дипломатиялық тәжірибелерінің дамуы

Мәжиденова Д. М.

Аңдатпа

Мақалада автор Жаңа дәуірде еуропалық елдердің дипломатиялық тәжірибесіндегі бір жағынан, пайдаланылған құралдар, нысандар мен әдістердің ұқсас арсеналымен дипломатиялық қызметтерді жаппай кәсібилендіру, және екінші жағынан – Еуропа құрылығындағы мүдделер мен баланстың тепе-теңдігінің аastasқан түрлерін әзірлеуге көмектесетін маңызды үрдістер талданады.

Аннотация

В статье автором проанализированы важные тенденции в дипломатической практике европейских стран в Новое время, способствовавшие, с одной стороны, повсеместной профессионализации дипломатических служб со схожим арсеналом использовавшихся средств, форм и методов, и с другой – приведению к выработке ассоциированных форм равновесия интересов и баланса сил на европейском континенте.

Abstract

The article analyses important trends in the diplomatic practice of European countries of the New Age that contributed, on the one hand, to ubiquitous professionalisation of diplomatic service with alike tool-kit of utilized forms and methods, and on the other – achievement of elaboration of associated forms of equilibrium of interest and the balance of power among European states.

Жаңа кезеңде өркениетті мемлекетаралық қатынастардың құрамдас бір бөлігі ретінде елші алмасудың ресми емес тәртібі қалыптасты.

Мемлекет аралық байланыстардағы өзекті мәселелердің бастысы XVI–XVII ғасырларда хаттамалық үлкендік, дәстүрлі салтанаттар кезіндегі патшалар атынан келген елшілердің орналасу мәселелері болды. Дипломатиялық хаттама нормалары ол кездері саяси маңызға ие болды. Келген миссия басшыларының әрқайсысы өзінің үлкендік құқығына таласып, өзі атынан келіп отырған династия тамырының тереңдігін дәлелдеуге тырысып бақты. Өз елінің егемен халін қорғаштай отырып, дипломатия өкілдері бірімен бірі қызу сөз таласына да кірген. Мемлекеттердің өзара қайшылықтарын еуропалық елдер арасындағы үлкендік тәртібін анықтаушы «монархтар тізімі» жоюы тиіс болды.

1504 жылы жария етілген, христиан корольдерінің үлкендік тәртібін анықтаушы «монархтар тізімі» деп аталған құжатты Рим папасы Юлий II-нің церемонимейстері түзген делінеді. Ол бойынша бірінші герман императоры тұр, екінші – Рим королі, Франция королі, Испания королі, Арагония королі және т. б. [1, 49 б.]. Тізімде ең жоғарғы орынның Рим папасына таңылғандығы сөзсіз. Анық емесі – елшілер арасындағы үлкендік. Пий IV папа 1564 жылы Франция елшісінің Испания елшісі алдында үлкендікке ие екендігін жария етті. Артынша екі мемлекет те өз тамырларының тереңдігін және хаттама бойынша артықшылықтарын дәлелдеумен болды. Салтанатты жиындарда аккредиттелген елшілер арасында көптеген таластар мен қайшылықтар орын алды. Әрбір елші қолында дипломатиялық орталарда өз дәрежесін қандай жолмен болмасын қорғап қалу туралы патша тарапынан берілген нұсқаулық болған. Дәреже жолындағы елшілераралық ұрыс-керістердің алды жекпе-жекпен, арты соғыс жария етумен тынып отыратын.

Осындайда Португалия премьер-министрінің циркуляры өзіне назар аудартады. Онда мынадай хабарландыру болған: Бразилия ханшайымның болғалы тұрған неке қию рәсімінде папа нунцийі мен император өкілінен басқа елшілердің барлығы да сапар жасаған кездерінде

және қабылдауда болатын сәттерінде сенім хатын тапсырған уақытына қарай кезекке тұратын болады [1, 49 б.]. Бірақ Португалия ұсынған дипломатиялық хаттаманың жаңа ережесі француз бен испан билігі тарапынан жазғыруға ұшырап, діттегеніне жете алмай қалды. Император елшісінің құқықтары ешқандай кемітілмегеніне қарамастан, Вена сарайының да аталған құжатқа қатысты ұстанымы теріс болған. Сондықтан бір кездері Португалияның бүгінгі дипломатиялық қызмет нормаларына жақынырақ келгенін атап айту қажет.

Дипломатиялық белсенділіктің артуы, көпжақты келісімшарттар қатарының өсуі құжаттарға түрлі елдердің қол қою тәртібі туралы дау-дамай тудырып, келіссөздер барысын күрделендіріп жіберген. Тірлі мемлекет өкілдері арасында пайда болған мұндай таласты шешудің бірнеше жолдары ұсынылды. Мысалы, құжатқа айналдыра қол қою, сөйтіп, қол қоюшы тараптардың ешқайсысына артықшылық бермеу.

Мемлекеттер кейде өзіндік альтерната институтын қалыптастырды (*alternus* – кезекпен). Альтернат – келісуші тараптар қол қоюға арналған халықаралық келісімшарттың бір данасында тараптардың аты-жөндері, өкілеті барлардың қолы, мөрлері, келісуші тараптардың тілінде жазылған келісім мәтіні бірінші бетке орналастырылатын тәртіп [2, 26 б.]. Альтернат тәртібін қолдану қалыптасқан күрделі ахуалдан белгілі бір деңгейде құтқарғанмен, қол қою тәртібін біржолата таласпайтындай етіп айқындай алмады. 1546 жылы Франция мен Англия бір-біріне қатысты альтернат ұстанып, бірақ ол тұрақты түрде сақтала қойған жоқ.

Осылайша бірнеше ғасыр бойы мемлекетаралық қарым-қатынастарды реттеудің түрлі механизмдері түзіліп, өмірде қолданылды. Содан кейін барып халықаралық этикеттің негізгі нормалары мен жалпы қабылданған тәртіптерін ұстанбайынша, екі не көпжақты қатынастарда жетістікке жету мүмкін еместігі туралы түсінік пайда болды.

XVI ғасырға қарай Италияда ғана емес, басқа еуропалық мемлекеттерде де орталық және шетелге бағытталған дипломатияны ұйымдастыру формаларының негізі қаланған болатын. Дипломатия билеушілер үшін тиімді және ұйымдасқан құралға айналды.

Бұл кезеңде Францияда статс-хатшылар Департаменті құрылып, ал 1589 жылы сыртқы істер министрлігінің негізі қаланды. Бұған дейін ол елдегі сыртқы істердің барлығы да төрт хатшы тарапынан атқарылып келген болатын [3, 14 б.]. Англияда 1253 жылдардағы Генрих III дәуірінде Құпия Кеңес құрамына кіретін және шетелдермен хат алмасуға жауап беретін король хатшысы туралы айтылады. Монархтар (Англия, Франция, Испания) жанынан құрылған Құпия Кеңестерде сыртқы саясат мәселелері талқыланып тұрған. Кейіннен Англиядағы сыртқы саяси мекеме мемлекеттік хатшы тарапынан басқарылатын болып, өмірдің қалыптасқан саяси шындықтары басқа да бірнеше мемлекеттік хатшылардың пайда болуына алып келді. Олардың бірі арнайы құрылған департаментте отарлау саясатының мәселелерімен айналысты [4, 70 б.]. 1792 жылы сыртқы істер министрлігі құрылды.

Речь Посполитая мемлекетінде дипломатиялық қызметті басқару халықаралық келісімдер тігілген Үлкен Мемлекеттік Мөрді сақтаушы болып табылатын канцлер тарапынан жүзеге асырылды. Ол сонымен бірге король кеңсесінің басшысы болып саналған. Дипломатиялық қызмет дамуының қарастырылып отырған кезеңінде хатшылар, көшіріп жазушылар және басқа да шенеуніктер түріндегі лауазым иелерінің айналысатын міндеттері әлі толық анықталып, қатталмаған болатын.

XVI ғасырда еуропалық құрлықтағы негізгі рөл Карл I патшаны Қасиетті Рим империясының императоры етіп қайта сайлау арқылы күшейе түскен Испания мемлекетіне тиесілі. Оның билігі Нидерланд, Германия мемлекеттеріне, Италия жері мен теңіздің арғы бетіндегі иеліктерге тарайтын болды. Халықаралық қатынас саласында да испандардың маңызы салмақтанып, Англия, Франция елдерімен бәсекеге түсті. XVI ғасыр соңына қарай ағылшындарға испандықтардың оңдырмай соққы беруі, бұған қоса пайда болған экономикалық қиыншылықтар Англия үшін үлкен геосаяси зардаптарға алып келді. Саясат сахнасынан негізгі бәсекелесін

ығыстырып шығарған Франция құрлықта басым халге келіп, бұл сол елдің халықаралық деңгейдегі әрекеттері мен дипломатиялық қызметіне ықпал жасады.

Француз королі IV Генрих саяси тепе-теңдік пен күштердің ара салмағын сақтауға тырысып, еуропалық мемлекеттердің ешбіріне өзгелерден асып күшеюіне жол бермеді. Әскери басым күш пен дипломатиялық өнер арқасында осы линия корольден кейінгі билікке келген ізбасарлар тарапынан да жалғасын тапты. Францияның дипломатия тарихы мен дипломатия қызметінде XVII ғасыр айрықша орынға ие. Мұның осылай болуына Ришелье, Мазарини, Круасси, Торси секілді кемеңгер саясатшылар мен дипломаттардың қызметтері ықпал еткен.

Ришелье сыртқы саясаттағы негізгі міндеттерді анықтап, жүзеге асырумен айналысқан. Ол міндеттердің негізгі бағыты Еуропада француз одақтастарының жүйесін құра отырып, саяси тепе-теңдікті сақтау және француз жерінің тарихи қалыптасқан табиғи шекарасын иелену болды. Францияның отарлық саясатына бастау салынып, күшті флот пен сыртқы сауданы дамытуға қадамдар жасалды [5, 35-36 бб.]. Көп кезеңді дипломатиялық келіссөздер жолымен Түркия, Иран, Ресей, Канада бағыттарына сауда жолдары ашылған. Кардинал Ришельенің қызметіндегі маңызды істерінің бірі – Еуропада одақтастар жүйесін құрып, қалыптастыруы, Габсбургтер әулеті позициясының әлсіреуі, Италияда дипломатиялық белсенділік көрсетуі болды. Шет мемлекеттермен ынтымақтастықтың ауқымы мен деңгейін Ришелье мемлекеттік хатшы болып тұрған тұсында қол қойылған келісімдер санының 74 болғандығынан аңғаруға болады [6, 377 б.].

Отыз жылдық соғысты тоқтатқан Вестфаль бейбіт келісімі мемлекеттердің сыртқы мүдделеріне қатысты тұжырымдамалардың негізін қалады және келісім іс жүзінде еуропалық дипломатияның негізгі ұстанымына айналды. Одан кейінгі даму барысында Қасиетті Рим империясы өзінің Германиямен қатар созылып жатқан кеңістіктегі билігін шектеп, папа болса тек рухани басшы және Құдаймен арадағы байланыстырушы ғана деп қабылданды.

Еуропадағы халықаралық қатынастардың жаңа жүйесіне бастау берілді. Вестфалия келісіміне сай Еуропа тәуелсіз мемлекеттердің жалпы ұстанымдарына негізделген, өзге мемлекеттер сыйлауы тиіс құқықтарға ие мемлекеттер қауымдастығы деп танылды. Қызықтысы сол, Мюнстернде өткен қызу айтыс барысында Швеция мемлекеті еуропалық монархтардың бірімен бірі тең екендігі туралы сөз қозғалғанмен, алайда бұл ұсыныс басқа елдер тарапынан қолдау таппады.

Бұл кезеңдердегі Францияның сыртқы саясаты өте тиімді жүргізіліп, ал оның бөлінбес құралына айналған дипломатиялық қызмет жақсы даму жолына қойылды. Француздардың итальяндықтардан үйренген елшілік қызметін ұйымдастыру тәжірибесі Францияның дипломатиялық әрекеттерінің негізіне айналды. Әсіресе, Италияның, соның ішінде Венецияның дипломатиялық тәжірибелерін бойына сіңірген француздардың XIV Людовик тұсындағы дипломатиялық қызметі қызығушылыққа ие. Сыртқы саяси істермен мемлекеттік хатшы айналысқан. XIV Людовик сыртқы істерге тікелей жауап беретін мемлекеттік хатшы беделін нығайта түсті. Оның міндетіне дипломатиялық құжаттарды дайындау, елшілерді қабылдау, король аудиенцияларына қатысу кірген. Шетелдегі француз елшілеріне нұсқаулық түзу, құжаттарға корольмен келісіп барып қол қою да айрықша орын алған. Бұдан өзге хатшы міндетіне экономика, заң, жергілікті басқару, білім, әскерге адам тарту, қаржы, салық мәселелері де кірген [5, 81 б.]. Францияда елшілерге сенім хаттың екі түрі берілген: біріншісі – канцелярлық, ол мемлекеттік хатшы тарапынан қол қойылып, мөрленген, екіншісі – кабинеттегі хатшылардың бірі тарапынан дайындалған және тек король тарапынан бекітілген. Оның бірі көпшілік алдында болатын аудиенция кезінде тапсырылып, екінші сенім хат болса кімге арналса, сонымен жеке кездесу кезінде қолына берілген [7, 130 б.].

Француз елшілеріне арналған инструкциялар белгілі бір сызба бойынша жолданып, онда король елші жіберілген елдегі ахуал туралы хабарлар беріліп, үлкендік жолы мен этикет

мәселелері қарастырылған [5, 80 б.]. Кей жағдайларда дипломатқа екі құжат берілген. Оның бірі ашық, яғни жалпыға көрсетуге болатын, ал екіншісі елдің «не патшаның ең маңызды деген құпияларынан» тұратын «жасырын» құжат болған [7, 132 б.]. Әйтсе де нұсқаулықтар күнделікті алынып отыратын депештер негізінде үнемі өзгерістерге ұшырап отырды. Елші жүрген елдегі ресми тұлғалар тарапынан нұсқаулықты көрсеттіруге мәжбүрлеу «халықтар құқы» халықаралық құқық жүйесін бұзғандық болып саналды. Елшілер тек сенім хаты мен өзіне берілген өкілеттіктерді ғана патшаға тапсырған. Ватикандағы елшілерге қашан да айрықша үлгідегі нұсқаулықтар берілетін болған. Онда папаның өзі мен кардиналдар және ресми тұлғалар туралы деректерден келтірілген. Кейде Ватиканның мемлекеттік хаты қызметіне келуі мүмкін адамдардың болжам сипатындағы тізімін дайындап, әрбірінің жанына «келгені жақсы», «күмәнді» не «келгені жақсы емес» деген секілді белгілер қойылып отырған [5, 81 б.]. Дипломатиялық хаттама ережесі бойынша жаңадан келген әрбір елші өзінің келгенін хабарлап, лауазымын айтқан және билеушіден жеке қабылдауын өтінген.

Салыстырмалы түрдегі бейбіт даму уақыты кезінде (1685) Франция шетелдерде жиырма тұрақты өкілдігін құрған. Сондықтан елшілер дипломатия өнерін егжей-тегжейлі меңгеруде итальяндықтармен бәсекелесе алды. 1661 жылы сыртқы саяси мекеменің құрамына статс-хатшылар мен бірнеше клерктер енген болса, дипломатиялық аппарат басында атақты саясаткер ди Торси тұрған 1713 жылы мекеменің Версальдан Фонтенблоға көшуі үшін хатшылар, шенеуніктер, бюро басшылары, аудармашы, мұрағатшы және шифрлеушілер үшін барлығы 20 карета керек болған [8, 24 б.].

Францияның сыртқы саясатында дипломатиялық қызмет үлкен рөл атқарып, елдің халықаралық беделін нығайту мен еуропалық сахнадағы салмағын арттыруда негізгі факторлар қатарынан көрінді. Француз сарайы ішінде этикет пен церемониал ережелерін қатаң сақтау тәжірибесі қалыптасып, ол монархтың шетелдік елшілермен кездесуі барысында үлкен мәнге ие болды. Айта кетерлік бір жайт, Франция бүгінгі күнге дейін сақталып келе жатқан церемониал тәжірибелеріндегі регламенттеу ісіне көптеген жаңа элементтер енгізген.

Дипломатиялық миссиялар еуропалық жетекші елдердің барлығында ашылып, ол жерлерде 15 елші, 15 кіші елші, 2 резидент қызмет етті [5, 89 б.]. Француз тілі біртіндеп латыншаны ығыстырып, өзі дипломатия тіліне айналды.

Француз дипломаттары шифрленген жеделхаттарды қолданып, әрқайсысында өз шифры болған [9, 13 б.]. Кей жағдайларда елшілер өздерін лақап атпен бүркемелеген және мұның өзі француздардың өздері жеткізген ұзынқұлақ хабарларын қаншалықты құпия сақтауға ұмтылғанын көрсетеді. Дипломаттардың жолдаулары курьерлер арқылы жеткізілген. Әдетте, елшілер жанында бірнеше курьерлер болып, жүрген елдегі ахуал қажет етіп жатса, олар ылғи да елшілік жанынан табылып отырған [9, 34 б.]. Корольдық Кеңес арнаулы шешім шығарып, онда жіберілген елге баратын жол сызбасын өздері сызып берулеріне қарағанда, курьерлердің жұмысына айрықша мән берілген.

XVII ғасырда елшілер екі класқа бөлінген: біріншісі – төтенше және қатардағы; екіншісіне төтенше кіші елшілер мен резиденттер жатқызылған [7, 101 б.]. Мемлекет билеушілері арасынан тек тәуелсіздерінің ғана елші, кіші елші және резидент шендерін тағуға өкілеттіктері болды. Елшілер арасынан тек Франция тәжі иесінің төтенше елшісі ғана айрықша құрметке иеленіп, қалған қатардағы елшілер мұндай мәртебеден тыс қалдырылды. Төтенше елшілер мен кіші елшілер уақытша миссияларды басқарған. Қатардағы елшіден гөрі төтенше елшінің рангі құрметті болып саналған. Әйтсе де өздері атынан келіп тұрған суверендер тең дәрежелі болса, төтенше мен қатардағы елші де бірімен-бірі иықтары тең халде байланыс жасайтын. Ал екеуі бір жерде, бір уақытта кез келіп қалған жағдайда соңғысы жол беруі тиіс болды.

Этикет нормалары елдер арасындағы теңсіздіктен көрініс беріп тұрған болатын. Атап айтқанда, державалық елден келіп тұрған қатардағы елші үшінші бір елде екінші деңгейлі

мемлекеттің төтенше елшісінен артық құқықтарға ие болған [7, 106 б.]. Төтенше кіші елшілер мен резиденттер арасындағы үлкендік тәртібіне келер болсақ, жоғары деңгейлі сувереннен келген резидент деңгейі төмендеу мемлекеттен келіп отырған төтенше елшіден жоғары саналған. Алғашқыларының алғашқы үш күн ішіндегі жүріп-тұруы мен орналасуы қазынадан қаржыландырылған [7, 106 б.]. Парижде олар Луврдың ішкі сарайына король каретасымен кіруге құқықтары болған, ал халық құқығы олардың қауіпсіздіктерін қамтамасыз етті. Де Кальердің жазатынындай, Франция елшісі Римдегі салтанатты рәсімдерде император елшісінен кейінгі алғашқы орынның иесі болған.

Шетелдік елшінің Парижге салтанатты түрде кіруін ұйымдастыруға айрықша көңіл бөлініп, ол күрделі салт-жоралғылардан тұрған. Елшінің келісінен соң оның церемониалды іске қатысу тәртібі бойынша келіссөздер басталып, дипломаттың Париж бен Версальға келу жолы егжей-тегжейлі талданған. Француз астанасында шетелдік елшілер арнаулы резиденция – «төтенше елшілер сарайында» орналастырылып, салтанатты рәсім болатын күні сол жерден ханзада не Франция маршалының жетегімен Версальға қарай бет алатын болған. «Елшілердің айрықша баспалдағымен» король кабинетіне кірген соң, олар сол жерде тағамнан дәм татқан [5, 97 б.]. Елшілердің аудиенция кездері король алдында бас киімдерін шешпеулеріне де құқықтары болды.

Француз елшілері еуропалық үлкен астаналар Лондонға, Мадридке тағайындалған. Алайда Вена қаласында австриялықтардың Испания елшісіне көрсеткен айрықша құрметтеріне қарсылық ретінде француз королін кіші елші рангіндегі дипломат өкілдік етті [5, 89 б.]. Испан елшісі алдындағы Франция елшісінің үлкендігін мойындамаған жалғыз сарай осы Вена болған. Өкілетті лауазымын елшілер мен кіші елшілер алып, олар халықаралық конференция, Сейм жұмыстарына белсене араласқан.

Француз сарайында резиденттер мен кіші елшілер арасына белгілі бір айырмалар енгізе бастағандықтан, резиденттер класы XVII ғасыр соңына қарай анау айтқандай құрметті болудан қалды. Қайта Римде ол екеуіне де бірдей қараған [7, 103 б.]. Француз резиденттері Женева мен Гамбургта да тіркелді. Дипломатиялық агенттер мен хатшылар да мемлекеттік хатшы не сыртқы істер министрінің алдында аудиенцияда болып тұрған және «халықтар құқына» сәйкес елшілерге секілді оларға да қауіпсіздік кепілдігі берілген [7, 103–104 бб.]. Италия мен Испанияда бұл кездері депутаттарды елші ретінде өзге ел билеушілеріне жолдау дәстүрі де жалғасып отырған.

Француз елшісі өзі жүрген шетелде елінің мүддесін қорғауға, ал миссиясы біткен соң өзі куә болған оқиғалар мен үрдістер турасында «дәл және шын есеп» жазып беруге міндетті болған. Дипломаттар жіберген депештерінде сарайдағы ықпалды, өздері тікелей келіссөздер жүргізген тұлғалардың, министрлердің «ой-ниеттері», «құмарлықтары» мен «қызығушылықтары» турасында да хабарлаған. Сонымен бірге аталған кезеңдері елшілерде корольдің өзіне тікелей жазу құқықтары болған, ал оған дейін тек мемлекеттік хатшы, болмаса Сыртқы істер министрінің ғана атына жібере алатын. Де Кальер француз миссияларындағы өкілдердің дипломатиялық жолдауды жазудағы қанықтық пен дәйектілікке, ой анықтығына назар аударады.

Маңызды деген ақпараттарды жолдау үшін курьерлердің қызметі пайдаланылды. Дипломаттардың билеушілер арасындағы өркениетті қарым-қатынастарды сақтап тұруға деген ұмтылыстары да айтарлықтай болған. Француз саясаткерлері үшін дипломатия өз елінің жоғары мүдделерін жүзеге асыруда туындайтын қайшылықтар мен кикілжіңдердің тігісін жатқызудағы ықпалды құрал деп түсіндірілді.

Дипломатиялық қызметке бірқатар жаңашыл дүниелер енгізіп кеткен, мемлекеттік хатшы болған Круассидің жеке тұлғасы назар аударуға тұрарлық. Оның енгізген жаңашылдығының бірі сол, шетелдік елшілерді тек өзі ғана қабылдау құқына қол жеткізген. Ол дипломатиялық құжаттарды сақтап қоюға әмір беріп, дипломаттардың барлығын шетелде жүріп өз елімен

жазысқан құжаттың барлығын да Парижге оралған соң кері тапсыруға міндеттеген. Круасси тұсында француз дипломатиясы белсенділігімен ерекшеленді. Әсіресе, айрықша оқиғалардың бірі Круассидің ізбасары маркиз де Торси тарапынан кәсіби дипломаттарды дайындайтын оқу ордасы Саяси Академияның ашылуы болды. Академияның ең алғашқы алты студенті 1711 жылы таңдалып алынып, олардың оқуы да Торсидің қол астында Луврде басталған. Оқу барысында Гвиччардини, Гуго Гораций, Пуфендорф, Викфор, Ришелье секілді өз дәуірінің белгілі қайраткерлерінің еңбектеріне, халықаралық құқық, дипломатия тарихы, шетел тілі, еуропалық жетекші елдер тарапынан қол қойылған халықаралық келісімдерді жан-жақты талқылау мен зерделеу пәндеріне айрықша көңіл бөлінді. Мысалы, Академияның оқу ісінде Еуропа бес аймаққа бөлініп, оның әрбір бөліміне жауапты студенттер бөлінген. Біріншісі: Англия, Дания, Швеция және Московия; екінші: Франция, Испан Голландиясы, біріккен провинциялар, Лорейн және Швейцария; үшіншісі: Германия мен Венгрия; төртінші: Польша, Испания, Португалия; бесінші: Италия мен Осман империясы. Студенттердің оқулары үшін төмендегідей сипаттағы мәселелер ұсынылды: «Франция мен Империя: өзара байланыс мәселелері»; «Француз-испан қарым-қатынастары»; «Швецияның Империямен қарым-қатынасы»; «Германиядағы лютерандық және келісімшарттардағы дінге арқа сүйеу»; «Құқықтың шығуы және сайлау талаптары. Германия мен Италия ханзадалары және мәселелерді реттеудегі олардың нәтижелері»; «Испания және біріккен провинциялардың тәуелсіздігі» [7, 205 б.]. Пәндердің көрсетілген тізімі сол кездегі Францияның сыртқы саясатында көптеген мәселелердің өткір және көкейтесті болғандығын көрсетеді.

Еуропа картасын жоғарыдағыдай «бөлу» тарихи, мәдени, діни, дәстүрлік, территория не кеме жолының ортақтығы секілді ұқсастықтар немесе айырмашылықтарға негізделе отырып жүзеге асырылған.

Осылайша XVII ғасырда тұрақты өкілдік институты еуропалық мемлекеттің көбінде ашылып қойған болатын және белгілі бір көлемде дипломатиялық иерархия айшықталып келе жатты. Италияның дипломатиялық қызметінің ізбасары бола тұрып, Франция Еуропадағы шетелдік өкілдіктер жүйесінің дамуына айтарлықтай үлес қосты, елшіліктер жұмысының аяқтан тұруына, дипломатиялық этикет пен хаттама нормаларының пайда болуына және келіссөз жүргізу өнерінің баюына сеп болды. Аталған кезеңде Еуропаның көптеген елдерінде сыртқы байланыстардың кең ауқымды аппараты да құрылып үлгерді.

Әдебиет

1. Сатоу Э. Руководство по дипломатической практике. – М.: ИМО, 1961. – 514 с.
2. Дипломатический словарь в 3-х томах. – М.: Международные отношения, 1985. – Т. 1 – 240 с.
3. Камбон Ж. Дипломат / Пер. с франц. – М.: Научная книга, 2006. – 100 с.
4. Селянинов О.П. Тетради по дипломатической службе государств. (История и современность). – М.: Анкил, 1998. – 148 с.
5. Борисов Ю.В. Дипломатия Людовика XIV. – М.: Международные отношения, 1991. – 384 с.
6. Черкасов П.М. Кардинал Ришелье. – М.: Международные отношения, 1990. – 379 с.
7. Francois de Callieres. The Art of Diplomacy. Edited by H.M.A. Keens-Soper and Karl W. Schweizer. – New-Jork: 1994. – 235 p.
8. H.M.Keens-Soper, Karl W, Schweizer. The Life and Work of Francois de Callieres (1645-1717). The Art of Diplomacy. ... № 4. 1994. P. 24.
9. Документы по истории внешней политики Франции (1547–1548). М. – Л.: Наука, 1963. – 259 с.